

РЕПОЗИТАРІЇ БІБЛІОТЕК – ВІДКРИТИЙ ДОСТУП ДО ЗНАНЬ

Бакуменко Л.Г., заступник директора бібліотеки
Льовшина Л.Д., директор бібліотеки

Харківський державний університет харчування та торгівлі

Сьогодні набуває пріоритетного значення інтеграція інформаційних ресурсів. Бібліотеки можуть ефективно виконувати свої функції тільки на основі інтеграції, а інтенсивний розвиток технологій останніх років дає можливість створення електронних ресурсів відкритого доступу (ВД) і обслуговування користувачів у глобальних масштабах.

Повного й оперативного доступу до інформації потребують у першу чергу такі базові галузі, як наука й освіта. Світовий досвід переконує, що найпотужніший науковий потенціал нині зосереджено саме у вищій школі. Це зобов'язує вищі навчальні заклади (ВНЗ) України сконцентрувати свої зусилля на посиленні інтеграції навчальної та науково-дослідницької діяльності, суттєвому підвищенні їх якості. Успішному вирішенню цієї стратегічно важливої проблеми мають сприяти бібліотеки ВНЗ, яким належить пріоритет у формуванні традиційних та електронних інформаційних ресурсів наукового і навчального спрямування, зокрема й через організацію власних (інституціональних) репозитаріїв, що перетворюються на один із найзатребуваніших комунікаційних каналів надання необмеженого доступу до навчально-наукового контенту.

Вагомою у цьому сенсі є заява Міжнародної науково-практичної конференції «Діяльність бібліотек вищих навчальних закладів у світлі модернізації освіти» (м. Севастополь, Україна, 21 травня 2009 р.), де наголошено, що вільний безкоштовний публічний доступ до наукової інформації – важлива складова наукових досліджень у сучасному глобальному світі, запорука подальшого розвитку науки, освіти та суспільства, інтеграції світової академічної спільноти, а університетсь-

кі бібліотеки України за своєю місією теж є важливими ланками підтримки науки, освіти та сприяння академічному розвитку і суспільному поступу. На цій конференції університетськими бібліотеками України було зроблено заяву: уряду – підтримати ініціативу забезпечення ВД до наукової інформації; дослідникам – підтримати ініціативу ВД до результатів досліджень через розміщення (самоархівування) своїх праць в університетських репозитаріях та публікацію в журналах ВД; університетам – розвивати власні інституційні політики та стратегії щодо вільного доступу до повних текстів наукових результатів учених університету... через інституціональні репозитарії та журнали відкритого доступу; видавництвом академічних журналів – ставитися з розумінням до прав автора та не перешкоджати ініціативі учених щодо розміщення у вільному доступі своїх постпринтів..., забезпечувати друкованими версіями статей інституціональні репозитарії [289].

Бібліотеки вищих навчальних закладів України активно впроваджують технології відкритого доступу через створення інституціональних репозитаріїв. Сьогодні в Україні створено та успішно функціонують 53 бібліотечних репозитарії. З них 49 ВНЗ мають власний репозитарій. Лідерами щодо створення репозитаріїв бібліотек ВНЗ є Харківський та Київський регіони, зокрема у Харківському регіоні створено та функціонує 10 репозитаріїв бібліотек ВНЗ. Більшість українських бібліотечних репозитаріїв використовують ПЗ Dspace – 40 репозитаріїв, Eprints використовує – 10 репозитаріїв, ПЗ «Софія» – 1, підтримують будь-яке ПЗ – 2 репозитарії. Показовим у організаційному плані є електронний репозитарій Сумського державного університету, що має чітку структуру, найбільш розширені можливості пошуку (слід звернути увагу на забезпечення можливостей пошуку за такими позиціями як: топ 10 публікацій та топ 10 авторів (де відображені найпопулярніші публікації та автори за кількістю завантажень та переглядів), часті запитання (запитання, які найчастіше задають користувачі щодо роботи з репозитарієм та відповіді на них), статистика (відображає реальні дані щодо інтенсивності використання

ресурсів репозитарію та його популярності серед віртуальних користувачів).

Але деякі ВНЗ сьогодні лише на шляху до створення репозитаріїв, у деяких виникають сумніви щодо важливості їх організації та функціонування, деякі потребують роз'яснення щодо організації репозитаріїв.

Стосовно визначення репозитарію мається на увазі організована колекція цифрових документів та набір сервісів навколо цієї колекції, яка репрезентує результати наукових досліджень (окремих дослідників, інституції чи галузі загалом) у вільному, безперешкодному он-лайнному доступі, а також забезпечує довготривале, надійне їх формування та збереження [287, с. 6].

Суб'єктами створення та функціонування репозитаріїв є учені, бібліотекарі, видавці, користувачі.

Основними ознаками організації репозитаріїв є:

- розміщення цифрових колекцій наукових та навчальних документів;
- формування колекції електронних документів певної установи та її працівників (власних ресурсів інституції);
- формування, зберігання, управління і надання вільного доступу до електронних документів на довготривалій основі;
- наявність веб-серверів, що мають можливість взаємодії в мережі Інтернет;
- підтримка політики ВД;
- відкритість та доступність для всіх бажаючих;
- безплатність при використанні ресурсів;
- забезпечення комунікативної взаємодії суб'єктів;
- доступ до наукових досліджень ВНЗ для світової спільноти;
- зосередження матеріалів в одному місці, їх системна структуризація для оперативного пошуку та використання;
- збереження будь-яких електронних ресурсів, у т.ч. неопублікованих документів (дисертації, наукові, технічні звіти тощо);

- формування електронної колекції навчально-наукових праць певного автора за його згодою та збереження його авторських прав і недопущення порушення авторських прав. Створення РБ ВНЗ, поповнення його електронними ресурсами залежить безпосередньо від авторів, їх активності щодо надання до репозитарію власних творів;

- репозитарій надає можливість автору визначити як представити документ у ВД (повністю чи частково), залишити стару версію твору та надати нову, чи стару версію вилучити зовсім.

При створенні репозитарію бібліотеки ВНЗ, як правило, спочатку дотримуються політики рекомендаційного характеру щодо надання авторами творів до фонду репозитарію, а через деякий час – політики обов'язкового характеру, оскільки попередня на практиці виявляється не дуже дієвою.

Специфіка затребуваності та використання наукових та навчальних видань полягає у їх актуальності, відповідності вимогам сьогодення. Репозитарії покликані збирати, зберігати, надавати необмежений доступ до актуальних науково-освітніх електронних ресурсів, які постійно користуються попитом серед користувачів, тобто створені з метою задоволення багаторазових запитів користувачів.

Головне призначення репозитаріїв – надати доступ до наукової та навчальної інформації, оскільки багато з видань, що відіграють важливу роль в науковій діяльності та навчанні, залишаються неопублікованими, а отже невідомими та недоступними для їх опрацювання.

Репозитарій може містити такі типи та види електронних документів власного виробництва: наукові статті (повні тексти та анотації), наукові монографії, матеріали наукових конференцій (тези, повні тексти доповідей, презентації доповідей), препринти, дисертації, автореферати дисертацій, навчально-методичні матеріали (підручники, навчальні посібники, навчальні плани та програми курсів, практикуми, навчально-методичні рекомендації, хрестоматії, навчальні довідники, тексти лекцій, конспекти лекцій, навчально-методичні посіб-

ники), монографії (повні тексти та фрагменти тексту), книжки чи розділи книг, анотовані звіти про науково-дослідницькі теми, студентські роботи (курсіві, дипломні, магістерські роботи студентів з дозволу наукового керівника), патенти, публікації незалежних дослідників, бібліографічні покажчики, матеріали засідань, [зображення](#), [аудіо](#)- та [відео](#)-файли, [веб-сторінки](#), [комп'ютерні програми](#), [статистичні](#) матеріали, [наукові](#) звіти та інші електронні видання, що мають відношення до вищого навчального закладу.

Створення та використання репозитаріїв у бібліотеках ВНЗ має певні переваги для науковців, наукових підрозділів, ВНЗ в цілому, країни:

- для кожного науковця: підвищення індексу цитувань його праць; постійне та тривале їх зберігання; збереження авторських прав; можливість доповнення та редагування праць; збільшення запитуваності результатів їх досліджень; підвищення позицій у рейтингах;

- для наукового підрозділу: розповсюдження; зростання рівня цитованості; тривалість та постійність наявності в мережі; збереження;

- для університету: підтримка наукової діяльності; поширення результатів наукових досліджень; підвищення якості наукової комунікації; підвищення рейтингу; відкритий доступ до досліджень;

- для країни: виграш від загальної публікаційної активності і цитованості праць вітчизняних вчених і, як результат, підвищення міжнародного рейтингу.

Отже, саме РБ ВНЗ мають забезпечити гарантоване багаторічне зберігання найцінніших науково-освітніх видань в електронному вигляді, сприяти їх оперативному просторовому (часовому і територіальному) поширенню з метою повного задоволення інформаційних потреб реальних і віддалених (віртуальних) користувачів, виступаючи чинниками повноти формування і надійного збереження наукових та навчальних інформаційних ресурсів бібліотек ВНЗ як передумови їх гарантованого доступу для користу-

вачів у потрібний час і в належному місці. То ж значні перспективи інформаційного, аналітичного забезпечення наукової та навчальної діяльності в Україні мають реалізуватися саме через РБ ВНЗ, перетворення їх у потужний агрегатор вітчизняної науково-освітньої інформації.

Використана література:

1. Ярошенко Т. Зелений шлях відкритого доступу. Репозитарії та їх роль у науковій комунікації : перші двадцять років / Т. Ярошенко // Бібл. вісник. — 2011. — № 5. — С. 3–10.
2. Ярошенко Т. О. Про Відкритий Доступ [електронний ресурс] / Т. О. Ярошенко. — Режим доступу:
<http://libnovate.files.wordpress.com/2010/10/aboutopenaccess.doc>.